

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ КУТУБХОНАСИНИНГ МЕДИА МАРКАЗИ ИМКОНИАТЛАРИ

Алишер КАТТАБЕКОВ,
Республика йиғма электрон каталог марказининг
Ташқи алоқа ва техник таъминот
бўлими етакчи мутахассиси

This article discusses the work of the media center and its automated system and the integrated web portal created in the National Library of Uzbekistan. In particular, the integrated web portal, combining the largest information and library institutions of the republic, allows users to search for information from a wide range of databases.

АХБОРОТ-КУТУБХОНА ТИЗИМИ

Маълумки, илм-фан ривожланишида китобнинг, китобга маскан бўлган кутубхонанинг ўрни бекиёс. Олимларнинг илмий изланишлар олиб бориши, зарур ахборот ва маълумотлар олиши учун бугунги замонавий кутубхоналарда барча шароитлар муҳайё этилган бўлиши керак. Айниқса, кутубхона фаолиятининг асосий жараёнлари – ахборотларни йиғиш, қайта ишлаш, сақлаш, қидириш ва истеъмолчига тақдим этишда замонавий телекоммуникация каналлари воситасида электрон технологияларни қўллаш самарали натижалар беради.

Кўплаб ривожланган мамлакатларнинг замонавий кутубхоначилик соҳасига, электрон кутубхоналаридаги иш фаолияти ва кутубхонани бошқариш тажрибаларига назар ташласак, уларда мавжуд имкониятларнинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини оширишда алоҳида ўрни ўрни борлигини кўрамиз. Худди шу тамойил асосида кутубхона ва китобхонлик савиясини ошириш, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашда илм-фанга бўлган эътиборни кучайтириш натижаси ўларок, Ўзбекистонда ҳам Жанубий Корея давлатининг илғор тажрибаси асосида республикамиздаги йирик ахборот-кутубхона муассасаларини бирлаштирувчи Медиа марказ ташкил этилди.

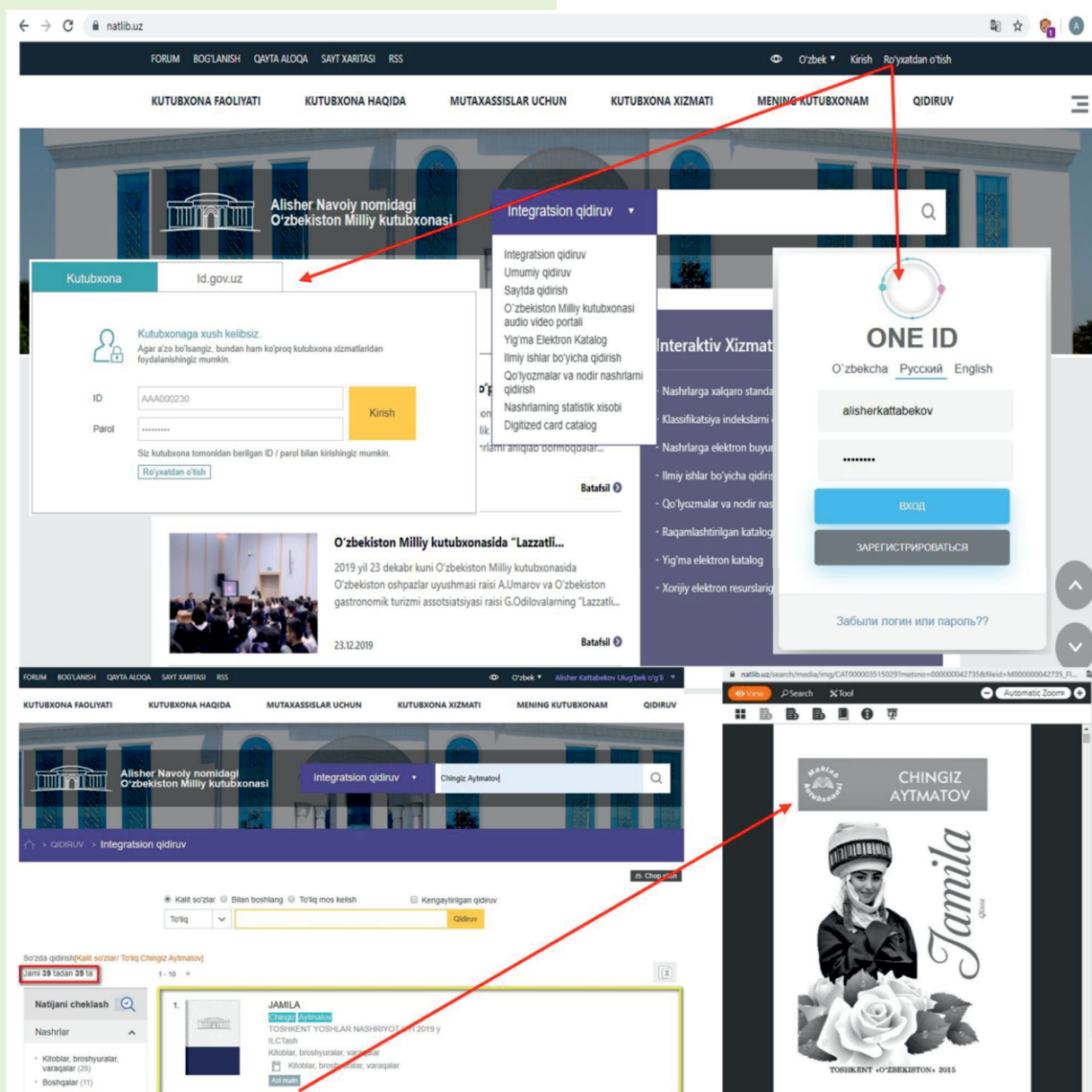
Бугунги кунда фойдаланувчиларга замонавий, сифатли ва тезкор хизмат кўрсатиш мақсадида электрон кутубхонада мултимедиа ўқув заллари, видео- худуд, имконияти чекланган фойдаланувчилар учун махсус ўринлар, рақамлаштириш маркази, аудио ва видео студиялар ишламоқда.

Рақамлаштириш хонасида турли хил турдаги сканер, микроплёнка қурилмалари, кесиш ва

елимлаш дастгоҳлари ўрнатилган. Бу қурилмалар орқали нафақат электрон кутубхона материалларини, балки турли хилдаги материалларни рақамлаштириб, электрон ҳолатга келтириш мумкин. Бу электрон ҳолатдаги маълумотлардан e-book, веб-портал ва автоматлаштирилган кутубхона тизимлари орқали кутубхона фойдаланувчиларига нафақат бино ичида, балки масофадан туриб ҳам хизмат кўрсатишни таъминлаш мумкин.

Мултимедиа хоналарида жойлашган аудио ва видео студиялари электрон кутубхонада олинган видео тасмаларга ишлов бериш, турли хил роликларни тасвирга олиш, тасмаларга турли чет тилларида субтитрлар қўшиш ва овозлаштириш имкониятини берувчи замонавий қурилмалар билан таъминланган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ёшлар маънавиятини юксалтириш ва уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича илгари сурилган 5 муҳим ташаббусдан бири – “ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш” ғояси асосида қилинган биринчи улкан қадам натижасида яратилинган мазкур замонавий электрон кутубхона бўлди, десак асло янглишмаймиз. Миллий электрон кутубхона мамлакатимизда илм-фанни ривожлантиришда олимларга, уларнинг тадқиқотлар олиб боришида энг яқин ёрдамчи сифатида кўмаклашади. Айниқса, электрон кутубхонанинг веб-портали дунёдаги етакчи илмий кутубхоналар билан тўғридан-тўғри боғланиш, зарур манбалардан тўсиқсиз фойдаланиш имконини бериши билан ажралиб туради (1-расм).

1-расм. natlib.uz веб-порталининг бош саҳифаси

Фойдаланувчилар томонидан ушбу веб-порталдан рўйхатдан ўтишнинг уч хил усули мавжуд:

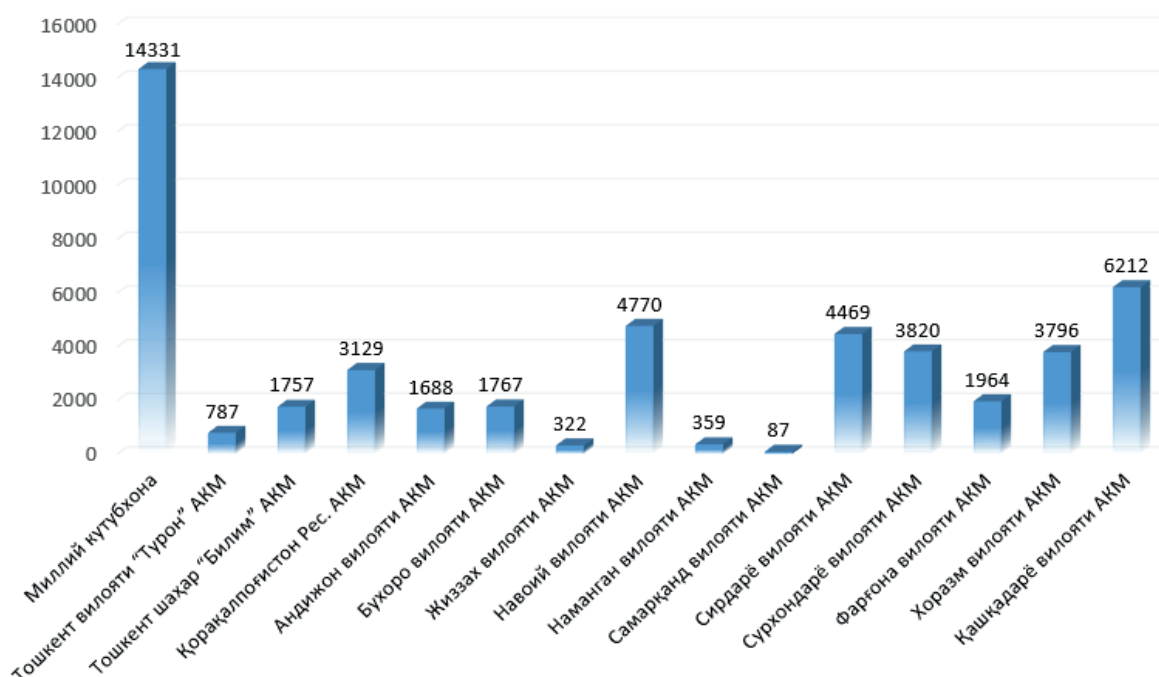
1. Кутубхонанинг аъзолик билетига эга бўлган ҳолда. Бунда аъзолик билетига ID рақамини веб-порталнинг кириш саҳифасида сўралган логин ва парол майдончаларига кириштириш лозим (ID рақами иккала майдонга ҳам бир хил кириштирилиши керак).

2. Веб-порталдан рўйхатдан ўтиш фойдаланувчининг ўзи томонидан амалга оширилади. Бунда фойдаланувчи веб-порталнинг тепа ўнг қисмидаги рўйхатга ўтиш тугмасини босиши ва ўша саҳифада сўраладиган барча майдончаларни шахсий маълумотлари асосида тўлдириши керак бўлади. Барча маълумотлар фойдаланувчи томонидан тўлиқ кирилганидан сўнг рўйхатга олиш тугмаси босилади ва шу билан рўйхатга олиш муваффақиятли амалга оширилганлиги тўғрисида хабар олинади.

3. Фойдаланувчи id.gov.uz sayti орқали рўйхатдан ўтган шахсий электрон рақамли имзоси ёрдамида тизимга киради. Бунда фойдаланувчига электрон рақамли имзоси юкланган флеш диск керак бўлади.

Медиа марказда сканерларнинг иш қувватидан келиб чиқиб 1 йилда ўрта ҳисобда 149606820 саҳифа рақамлаштирилади. Автоматлаштирилган ахборот-кутубхона тизими орқали рақамлаштирилган босма ресурслар ва библиографик ёзув билан боғланган тўлиқ матнли маълумотлар базаси веб-порталга юклаб борилади. Электрон кутубхонанинг интеграллашган веб-портали 21 та ахборот-кутубхона муассасаларини қамраб олган бўлиб, ҳозирги кунда мазкур веб-порталда 49 мингдан ортиқ электрон китобларнинг тўлиқ матнли базаси мавжуд. Портал (natlib.uz)га мурожаатлар сони эса (01.09.2019 дан 23.12.19 ҳолатига қўра): 33 230 тани ташкил этади (2-расм).

ТЎЛИҚ МАТНЛИ ЭЛЕКТРОН РЕСУРСЛАР СОНИ

2-расм. Интеграллашган веб-порталда мавжуд бўлиқ матнли электрон ресурсларнинг умумий сони (13.12.2019 йил ҳолатига қўра)

Бундан ташқари, веб-портал бошқа электрон ресурслар базалари билан ҳам боғланган бўлиб, ушбу базалардан ҳам маълумотларни қидириш имконияти яратилган. Булар:

diss.natlib.uz – 23465 та диссертациялар ва авторефератлар,
press.natlib.uz – 16536 та газета ва журналлар,

nodir.natlib.uz – 4619 та қўлёзма ва нодир нашрлар,

qr.natlib.uz – QR-кодли 180 та дарслик, ўқув қўланма ва бадиий адабиётлар,

media.natlib.uz – 261 та аудио ва видео материаллар,

Хорижий электрон базалардан юкланган 4982 тадан ортиқ жами 99891 та электрон ресурслардан фойдаланувчилар веб-портал орқали рўйхатдан ўтган ҳолда фойдаланиши мумкин (3-расм).

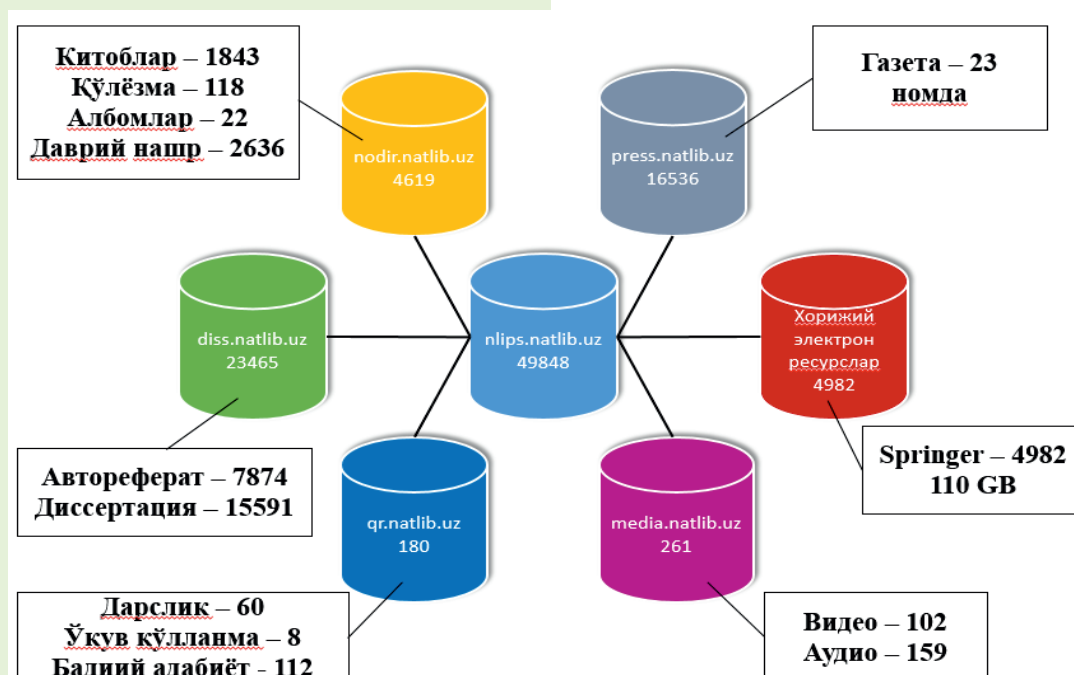

Веб-портал фойдаланувчиларга қуйидаги хизматларни тақдим этади ва ҳар бир китобхона бу хизматлардан эркин фойдаланиш имкониятига эга:

- веб портал тизимида рўйхатдан ўтиш;
- каталоглар, картотекалар тизими ва ахборотлар беришнинг бошқа шакллари орқали АҚМ фонди таркиби тўғрисида тўлиқ ахборот бериш;
- кутубхонанинг ҳаёти тўғрисида ҳар куни бериб

бориладиган янгиликлардан бохабар бўлиш;

- турли сўровномаларда иштирок этиш;
- матбаа асарлари ва бошқа ҳужжатларни қидириш ва танлашда маслаҳат ёрдами кўрсатиш;
- библиографик шарҳлар қолдириш;
- юқори сифатли медиа материалларини томоша қилиш ва қулай ҳажмларда юклаб олиш;

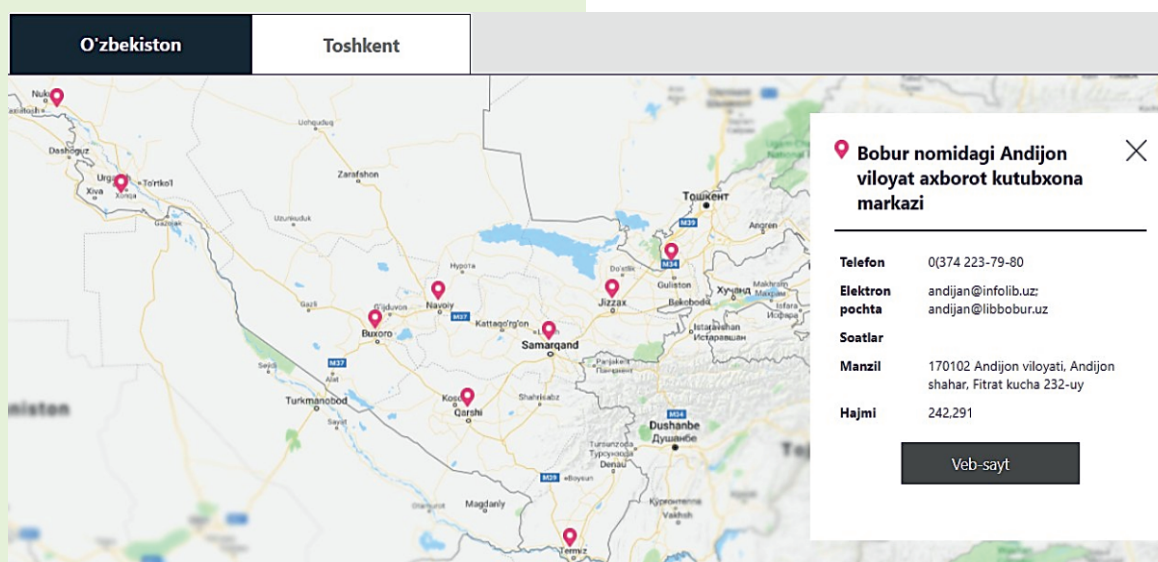

- китобхонларга кутубхоналараро абонемент бўйича, шу жумладан, электрон почтадан фойдаланган ҳолда хизмат кўрсатиш;

- ўқув залларида, абонементларда ҳамда ягона китобхон билети бўйича китоблар беришнинг бошқа пунктларида, яқка тартибда ва гуруҳлар бўйича хизмат кўрсатиш усуллари қўллаган ҳолда, фойдаланувчиларга табақалаштирилган хизмат кўрсатиш;

- фойдаланувчиларга автоматлаштирилган режимда тезкорлик билан турли хизматлар кўрсатиш имконини берадиган республика йиғма электрон каталогларини тақдим этиши;

- веб-портал қидирув тизимидан тезкор ва самарали фойдаланиш (интеграллашган 21 та ахборот-ресурс муассасаларининг маълумотлар базаси асосида) (4-расм);

4-расм. Интеграллашган веб-портал тизимидаги кутубхоналар

- 49 мингдан зиёд рақамлаштирилган тўлик матнли электрон нашрлардан фойдаланиш;

- китоблар учун буюртмалар бериш;
 - мавжуд маълумотлар базаларида: диссертациялар, тўпламлар, электрон каталог, қўлёзма ва нодир нашрлар, газета ва журналлар, QR-кодлари

бўйича дарсликлар, жаҳон ва ўзбек адабиёти намуналари, Springer, Ebsco ва бошқа хорижий электрон маълумотлар базаларидан ахборот қидириш.

Автоматлаштирилган электрон кутубхона шундай тизимки, унинг вазифалари, кўрсатиладиган хизматлар компьютерлар, серверлар, дастурий таъминот, ташкилий-техник ва телекоммуникация воситалари ёрдамида амалга оширилади.

Мутахассис ходимлар учун яратилган ушбу автоматлаштирилган тизим 4 та асосий модулдан иборат, яъни: комплектлаш (фондларни бутлаш), каталоглаштириш, китоб олиш/бериш ва умумий модуль.

Тизим қуйидаги имкониятларга эга:

- * фойдаланувчиларни рўйхатга олиш;
- * тизимни тўртта тилда бошқариш имкони;
- * веб-портал билан интеграллашув;
- * библиографик ёзувларни MARC стандарти асосида импорт/экспорт операциялари орқали тизимдан-тизимга кўчириб ўтказиш;
- * штрих кодлар ва RFID технологияларидан фойдаланган ҳолда бир вақтнинг ўзида бир неча китобларни бериш ва қайтариб олиш;
- * электрон каталог базасига янги библиографик ёзувларни тез ва қулай киритиш;
- * мавжуд библиографик ёзувларни дубликатга текшириш, уларни қидириб топиш, хато тўлдирилган библиографик ёзувларни қайта таҳрирлаш ёки ўчириб юбориш;
- * фондларни тўлдириш манбаларини мустақил равишда белгилаш (АКМлар ҳамда республикадаги бошқа муассаса ва ташкилотлар билан китоблар ва электрон ресурслар айирбошлашни, шунингдек, заруратга кўра хорижий мамлакатларнинг кутубхоналари ва ташкилотлари билан халқаро китоблар ва электрон ресурслар айирбошлашни амалга оширади);
- * фондларни ҳисобга олиш ва жойлаштириш, уларнинг сақланганлигини, сақлаш режимини, ҳужжатлар нусхасини олишни ва электрон форматга кўчиришни таъминлаш;
- * тизимда мавжуд ходимлар рўйхатини шакллантириш, уларни назорат қилиш ва бошқариш;
- * ахборот-кутубхона муассасасининг статистик маълумотларини юритиш ва ишлов беришга мўлжалланган администратор модули.

Ахборот-кутубхона муассасалари учун яратилган ушбу дастурий тизим республикадаги ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказлари ходимларининг иш фаолиятини самарали ташкил этиш ва фойдаланувчиларга кенг миқёсдаги хизматлар кўрсатиш имкониятини бериб келмоқда.

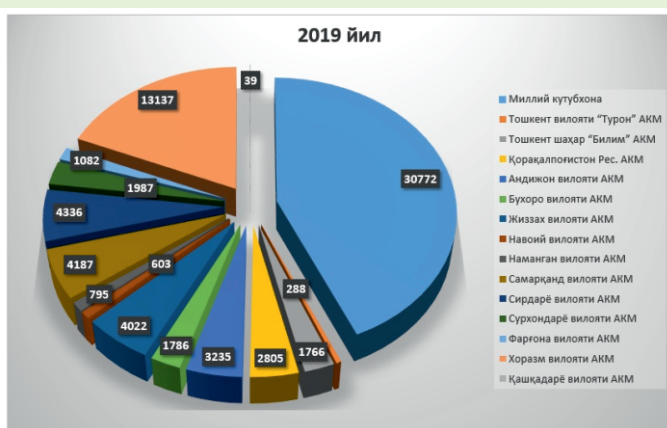
Автоматлаштирилган тизим орқали йил давомида бажарилган ишлар мунтазам равишда назорат қилиниб борилади. Тизимнинг яна бир қулай имкониятларидан бири шуки, тизим ҳар бир бўлим бўйича бажарилган ишлар юзасидан кунлик, ойлик ва йиллик статистикаларни автоматик равишда ўзи юритиб боради. Бу эса ҳар бир бўлим мутахассис ходимининг бажарган ишлари ҳисоботини юритишга кетадиган вақтини қисқартиради ва иш фаолияти

самарадорлигини янада оширади.

Хусусан, каталоглаштириш жараёнида ҳар бир ходим ўзига юкланган вазифаларни муваффақиятли бажариши натижасида 2019 йилда 92124 дона нашрларнинг библиографик ёзувлари яратилди ва қайта таҳрир қилинди. Ушбу жараён Миллий кутубхона бош мутахассислари томонидан доимий равишда назорат қилиб борилди.

Йил давомида автоматлаштирилган тизимнинг асосий модуллари орқали қуйидаги ишлар бажарилди:

- 92124 дона библиографик ёзув яратилди;
- 70840 нафар китобхонларга аъзолик билетлари тақдим этилди;

5-расм. Фойдаланувчиларни рўйхатга олиш

Автоматлаштирилган кутубхона тизими рўйхатга олувчи ходимнинг фойдаланувчиларни рўйхат олишни осонлаштириши билан бир қаторда унга кетадиган вақтни қисқартирди ва китобхонларнинг кутубхонага аъзо бўлишини кўпатирди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, Ўзбекистон Миллий кутубхонасининг natlib.uz портали республикадаги аҳолисини, айниқса ёшларни, ҳеч қандай тўсиқсиз электрон адабиётларни ўзларига қулай бўлган вақт ва жойда излаб топиб, мутолаа қилиш имкониятини беради. Шунингдек, барча ўқув муассасаларида таълим жараёнида ўқувчи ёшларнинг билим олиши учун зарур бўлган дарсликлар, диссертациялар базалари, мамлакатимиздаги ҳамда хорижий электрон базаларга кириш ва уларда мавжуд бўлган электрон ресурслардан масофадан туриб фойдаланишда кенг имкониятларни тақдим этади. Ҳозирда тизимга бутун республика бўйича ахборот-кутубхона муассасалари бирлашган бўлиб, барча ахборот-кутубхона марказлари ўзининг янгиланган порталида ўз фаолиятини олиб бормоқда. Яқин келажакда республикада худудида янгидан ташкил этилган 186 та ахборот-кутубхона марказларини ҳам мана шу тизимга бирлаштириш кўзда тутилган.